

Загороднюк В. Ідейно-тематична концепція народництва у повісті «Блискавиці»- Миколи Чернявського // Філологічні трактати. – Суми. – Т.5. - № 1. – 2013 – С. 32-36.

ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ НАРОДНИЦТВА

У ПОВІСТІ «БЛИСКАВИЦІ» - МИКОЛИ ЧЕРНЯВСЬКОГО

Василь Загороднюк, кандидат філологічних наук, доцент

У статті з'ясовано проблеми народницького руху в Україні на початку ХХ ст., його прояви та особливості художнього відображення у повісті «Блискавиці» М.Чернявського. Аналізується її ідейно-тематична концепція, яка реалізується у вчинках і діях персонажів.

Ключові слова: народ, ідея, тема, концепція.

Літературний процес початку ХХ ст. в українському письменстві характеризується новими підходами, спробами відображення динамічних соціально-економічних та національно-просвітницьких змін у життєвих реаліях. Вагомим явищем цього часу була активна громадська та творча діяльність Миколи Чернявського. Його повість «Блискавиці» тематично змальовує відгомін подій російсько-японської війни в українських степових селах, пробудження народної самосвідомості, активізація руху за соціальну справедливість та роль інтелігенції у цих поступках. Народництво як ідейне просвітництво прочитується у творі досить виразно з його надіями та проблемами. Хоч воно у порівнянні з 19 століттям, на початку 20-го втрачає свої динамічні демократичні позиції та все ж таки залишається життєздатним.

Осмыслення даної проблеми в художній літературі цього періоду є виразно наявним. Це, зокрема, прочитується у творах Б.Грінченка, І.Франка, В.Винниченка, М.Чернявського. Вона ускладнюється тим, що твори, зокрема, М.Чернявського стали бібліографічною рідкістю. О.Голобородько констатує: « Можна лише сподіватися, що увага книговидавців до такої яскравої і ще недостатньо оціненої фігури в українському письменстві, як М.Чернявський, посилюватиметься» [1.,с. 3].

Народницький рух став частиною художнього мислення, публіцистичних розвідок, історичних досліджень. Науково ця проблема вивчалася досить масштабно, проте виникають ряд питань фактографічного, концептуального, теоретико-методологічного спрямування. Дослідження М.Грушевського, С.Єфремова, С.Русової, І.Житецького, Ф.Савченко, М.Рудька, Д.Пойди, А.Волощенка, Г.Жураковського, Р.Іванова, Г.Марахова, С.Світленка, В.Костенка, Л.Фесенко підтверджують дану тезу. При аналізі їхніх праць виділяємо ті частини з проблеми, які не мають достатнього літературознавчого обґрунтування. На що спрямовується і наша стаття. У цьому й полягає **актуальність** даного дослідження. А **метою** є інтерпретація народницьких мотивів М.Чернявським у повісті «Блискавиці». І її персонажі, зокрема студенти, переймаються народницькими ідеями, цим самим намагаються реалізувати їх і принести користь рідному краю. Своєрідним детонатором сюжету твору стала новина про поразку російського флоту під Цусімою, що спричинило у свідомості народу роздуми про нездатність

імперії захищати свої інтереси, своїх людей, а звідси обмеження їхньої свободи. Та не всі однаково розуміють її. Катерина Андріївна констатує: «А нащо вона, та свобода? Хіба зараз народ не має її? Он чисто випасли в мене три десятини сінокошу...» [8, с. 357]. На думку її сина Юрка це самоправство. А Петро Сорокопуд розуміє свободу як громадянську незалежність людини від сваволі другої людини, такий лад, що при ньому всі будуть коритися тільки законові й відповідатимуть тільки перед законом [8, с. 357]. Катерина Андріївна вважає це утопією, її син Микола менш категоричний, на його переконання така свобода буде тільки після їхнього життя, студент Маляренко думає, що це настане раніше, Стефан переконаний, що не кожен вміє свободою скористатися, лише Ніна не висловлювалася. Та зі змісту «Блискавиць» довідуємося, що вона здатна на найрішучіший вчинок в ім'я свободи. Різномасштабне бачення цієї проблеми пояснюється тими складними суспільними чинниками на помежів'ї століть, що народили дилему «інтелігенція і народ».

Квола організованість народництва як громадського руху на початку ХХ ст. легко вбачається у персонажах повісті. Л. Фесенко досліджуючи тему «Образ інтелігента в прозі М. Чернявського» приходиться до висновку: «Може ця бездіяльність і поодинокі свідомі виступи, які не могли нічого змінити й спричинили занепад національної свідомості, нести яку в маси було першим обов'язком інтелігенції, але вона попри все відмежовується від народу» [7, с. 19]. Але чому ті «поодинокі свідомі виступи» не проростали в народній свідомості свободолюбивими паростками, що потрібно було для того, щоб народ ставав народом?

У символічній назві твору М. Чернявського – «Блискавиці» – швидкоплинний образ блискавиць сприймається як миттєвості, що дають світлу надію і так миттєво зникають. Для Маляренка це рішучий сигнал для всіх здатних робити народну справу. Сорокопуд притримується думки бути обережним. Відсутність спільної аргументованої координації думок та дій не дає бажаного результату. Не можна стверджувати, що така ситуація задовольняла персонажів твору. У розмовах, суперечках вона обговорювалася, обдумувалися причини виходу із неї. На князівській пасіці Юрко висловлює думку, що державою повинен управляти не цар, а народ. На репліку Капітона, що: «Мужики ще скоріше перегризуться», уточнює: «Я не кажу: мужики: Я кажу – народ. Це значить, в першу голову – робітництво, потім трудяще селянство, освічені люди, що гуртуються по політичних партіях. Взагалі, інтелігенція» [8, с. 364]. Не обходить молодих людей і питання про землю, яка на їхнє переконання повинна бути народною власністю, а саме того, хто її обробляє. Такі й подібні розмови поширювалися і серед селян і не без допомоги студентів. І коли хвиля забастовок пройшла навколишніми селами, у студентів виношується думка про загальну забастовку, про заворушення у війську. У якійсь мірі вони бачили результати своєї праці, уже розуміючи, що чутки про події у степових селах розходяться швидше за газетні публікації.

У тодішніх умовах є закономірністю арешт та переслідування цих студентів. На цьому тлі автор дещо окреміше вимальовує образ Ніни, вона наче відсторонена від загальної справи. «А їй нічого певного не кажуть. Не довіряють...» [8, с. 386]. Тим динамічніші її внутрішні переживання, адже вона багато відчуває, по-дівочому переживає за хлопців. Тому її «автокомунікація» (Ю. Лотман) має ще не розкритий для народу потенціал. Авторське моделювання цієї героїні стає більш образним, водночас чіткішим і виразнішим. В. Фащенко писав: «Характер у художньому творі – це відображені в світлі авторського ідеалу порівняно сталі властивості й змінні відношення, які утворюють закономірно своєрідну соціально-психологічну

єдність, котра формується і виявляється в зовнішній і внутрішній діяльності людини у найрізноманітніших ситуаціях» [6, с. 38]. Оце зовнішнє і внутрішнє М. Чернявським передано так: «Вся в чорному й стримана, мов черниця, тихою ходою йде до ставу. Стала й стоїть. Нерухоме обличчя в неї, нерухомі очі. Мов прикута думкою до чогось далекого й сумного... А серце тоскно стислося й жевріє смутними сподіваннями [8, с. 367-368]. Ці сподівання з молодечим максималізмом спрямовуються на покращення народного життя, на ідеали добра і справедливості. Вони стають мотивацією вчинків персонажів. «Справжню психологічну основу розповідь набуває тільки в тому випадку, коли письменник більш чітко обґрунтовує особливість поведінки героя, або всебічно показує нам незвичайну людську індивідуальність» [3, с. 96] – окреслює К. Леонгард. Автор повісті «Блискавиці» доповнюючи образ героїні, констатує: «Сидить Ніна й дивиться, як блискають блискавки, і вслухається серцем в далекі погрози. І вона певна, що щось буде, буде неодмінно» [8, с. 386]. Ця неозначеність, «що щось буде» мотивується письменником, посилаючись на ті реалії, які бачить персонаж, і вони невідворотні. І тільки внутрішня віра, переконання дозволяють героїні бути зі своїм народом, більше того, брати на себе функції, якщо не лідера-організатора, то особистості, яка здатна на героїчний вчинок.

Своєрідним художнім викликом сприймаються у творі слова Михайла про недовіру Державній думі. Адже це одна із позицій багатомільйонного народу, який прагне соціального і національного визволення. «Народ – мов роздратовані оси. Нічого з ним не поробиш» [8, с. 401]. У цьому руслі постає одвічна проблема батьків і дітей. Микола Маляренко, який підбурював мужиків до рішучих дій, повертається додому, щоб захищати батька й матір, та розгніваний батько проганяє його. І це ще один штрих народницького руху в Україні. Коли батьки не розуміють або не хочуть розуміти нові ідеї своїх дітей. Наприклад, поміркована Катерина Андріївна раптом з обуренням говорить про селянські грабунки. При цьому не обговорюється думка, що селяни «грабували» своє ж, ними зароблене. Ці динамічні картини, що межують з ейфорією М.Чернявським виписані з художньою переконливістю. Це стихія натовпу, який відчув себе вільним, керується емоціями. Оті студентські народницькі ідеї той же народ у пориві гніву – забуває. Щось хаотично-анархічне вимальовується у повісті, коли зубожілі люди гromлять і грабують поміщицькі садиби. «Тут страшним кошмаром розгорнулася, заревла й заграла скаженим виром народна темнота, – без чийого-будь керування, без власної свідомості. Бери, що можеш взяти!.. Бий і пали, чого взяти не можеш... Про те, що буде завтра, – не думай» [8, с. 406]. Відсутність виражених, організованих виступів швидко позначилося на їх ефективності.

Страх і невідомість прийдешніх днів заповнювали свідомість уже дещо втихомирених людей. Ніна, Юрко і Микола розуміють, що реальна дійсність виявилася складнішою за їхні сподівання, ідеї та мрії. С.Світленко у монографічному дослідженні про українське народництво зазначає: «Русифікаторська й каральна політика царату справляла негативний вплив на демократичне українство» [5, с. 109]. І покара за виступи швидко надійшла не тільки для селян, а й для студентів. Хоч потрібно віддати належне трудівникам землі, що не виказали своїх ідейних наставників. І в цій морально-етичній площині бачиться, що народницькі ідеї мають плідне місце для реалізації. Та попри це повністю не втілюється у життєві реалії. Авторський відступ спричинений студентськими ідеями про народницький рух виводить читача із периферії імперії до її політичних і культурних центрів: «Там, у Петербурзі, у Москві, по великих містах, інтелігенція й

робітництво добивається свобід. Там викидаються яскраво-запальні лозунги. Там рушаються мури абсолютизму і на руїнах його повстають зародки нового життя» [8, с. 406]. На загальному тлі повісті ці картини сприймаються як своєрідні епіцентри від яких розповсюджується дух демократизму, а на скільки він дієвий – бачимо на сторінках твору. Зокрема, розправа над селянами, примушення їх стояти на колінах, побиття різками є свідченням, що імперія притримується принципів насильства над людьми. Найбільший спротив цьому виявив пасічник Кандиба Капітон, що спричинило суперечки, наче людський майдан відчув свою силу, але не міг нею скористатися. А тим часом екзекуція набирала свого розвитку. «Раз!.. раз!.. раз!..» – свистіли лози. Творилося щось дике, неможливе. Щось страшне й огидне... [8, с. 413]. Образ віце-губернатора Шрама сприймається як невідворотність цього ганебного дійства, заздалегідь запланованого. «Стрункий віце ще більше випрямився і стояв, мов велика блискуча голка, що зараз упнеться в сіросвітину масу» [8, с. 411]. Лаконічність зображення цього персонажу завершується не менш чітким завершенням його життєвого шляху. «І враз бахнув постріл, - і він упав на землю. Озиралися. Ніна стояла й, безумно дивлячись перед себе, тримала в руці револьвер» [8, с. 414]. Ідейно-тематична концентрація цього вчинку максимальна. Ніна була внутрішньо готова до такого розвитку подій. Звичайно, переживання і сумніви у його доцільності мали місце і в неї. М. Жулинський у дослідженні «Людина як міра часу» робить висновок: «Щоб художньо досягнути складну суть людини, її різнобічні зв'язки і відношення з світом, треба розкрити складність психологічних процесів, зрозуміти діалектику людської душі» [2, с. 67-68]. Моделювання цієї героїні М.Чернявським художньо обґрунтовується з акцентуацією на внутрішні переживання, які зовнішніми виявами і не помітні, і в цім її специфіка. Найповніше розконспірування образу відбувається у вирішальний момент, коли Ніна стріляє у Шрама.

Виходячи з аналізу творчого доробку М.Чернявського, його світоглядних переконань, активної громадянської позиції, стверджуємо, що народницькі ідеї йому були зрозумілі і близькі. Їхні програмні концепції були неоднорідні, від максимально ліберальних до максимально революційних. Ці розшарування частково відображені у повісті «Блискивиці». Де автор «... змалював правдиві картини із життя селян-степовиків... та різночинної інтелігенції, чіє життя добре знав і глибоко переживав» [4, с. 3]. С.Світленко зазначає: «У 1876 р. південні бунтарі здійснили перші терористичні акти, що мали політичний характер» [5, с. 144]. Народницький рух у творі завершується пострілом Ніни, а це вже початок ХХ ст. Отже, ні в минулому, ні в теперішньому він не мав бажаного успіху. Та залишається віра як морально-етична домінанта, яка непідвласна ніякому режимові. Ніна зі своїми однодумцями, яких везуть на каторгу, віддається роздумам: «Не перші, не ми й останні. Але прийде день, і впадуть великі мури поневолення людського, і вийдуть на волю всі в'язні, і буде суд, останній суд гнобителям!» [8, с. 416]. Якщо враховувати досить тривалий час написання повісті «Блискивиці» - 1906-1924 рр., то еволюція цієї думки не змінилася, її М. Чернявський проніс все своє життя.

IDEOLOGICAL AND THEMATIC CONCEPT OF NARODNITSTVO IN THE STORY «BLYSKOVITSY» OF MYKOLA CHERNYAVSKIY

Basil Zagorodniuk,

The problems of «narodnitsky movement» in Ukraine at the beginning of 20 century. Its rights and peculiarities of depicting in the novel «Blyskovitsy» by

M. Chernyavsky are discussed. The idea and thematic concept realized in the main heroes actions are analyzed.

Keywords: people, idea, subject, concept

**ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИЯ НАРОДНИЧЕСТВА
В ПОВЕСТИ «МОЛНИИ» - НИКОЛАЯ ЧЕРНЯВСКОГО**

Василий Загороднюк

В статье установлено проблемы народнического движения в Украине в начале XX в., его проявления и особенности художественного отражения в повести «Молнии» Н. Чернявского. Анализируется ее идейно-тематическая концепция, которая реализуется в поступках и действиях персонажей.

Ключевые слова: народ, идея, тема, концепция

Література

1. Голобородько О. Микола Чернявський... Що знаємо про нього?/ О.Голобородько //Наддніпряньська правда. – 1989. –13 серпня.
2. Чернявський М. Твори: у 2 т./ М.Чернявський – К.:Дніпро, 1966. – Т.2. – 541 с.
3. Фесенко Л. Образ інтелігента в прозі М. Чернявського/Л.Фесенко // Творчі обрії Миколи Чернявського. – Херсон: Видавництво ХДУ, 1998. – С. 16-19.
4. Фащенко В. Характери і ситуації//Вибрані статті./ В.Фащенко – К.: Дніпро, 1988. – 371 с.
5. Леонгард К. Акцентуированные личности. / К. Леонгард– К.: Вища школа, 1981. – 390 с.
6. Світленко С. Народництво в Україні 60-80-х років XIX століття./ С.Світленко – Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1999. – 240 с.
7. Жулинський М. Людина як міра часу.../ М. Г. Жулинський. – К.: Дніпро,1979. – 275 с.
8. Параскевич П. Микола Чернявський/П.Параскевич// Наддніпряньська правда. – 1993. – 29 січня.